

Олена Юрїївна Косьянова,
аспірант кафедри теорії та методики практичної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА СХИЛЬНОСТІ ДО ОБМАНУ ЗГІДНО З МОРАЛЬНИМИ ЦІННОСТЯМИ СУЧАСНОГО ЮНАЦТВА З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФУ

У статті представлено результати емпіричного дослідження моральних цінностей сучасного юнацтва, які показали, що найважливішими цінностями для сучасних юнаків є сім'я, майбутнє працевлаштування та матеріальне становище, друзі та спілкування. Розкрито структуру й особливості емоційної зрілості та узагальнено дані про особливість емоційної зрілості в юнацькому віці та методи її діагностики. Так, зазначено, що до основних компонентів емоційної зрілості в якості головних її властивостей належать особливості емоційної експресивності, емоційної саморегуляції та емпатії, які мають специфічні ознаки на особистісному та міжособистісному рівнях прояву. Побудовано та проведено програму поліграфного дослідження особистісної схильності до обману в юнацькому віці згідно моральних цінностей сучасного юнацтва. Ретельно розглянуті взаємозв'язки показників емоційної зрілості зі схильністю до обману з використанням поліграфу в юнацькому віці дозволили знайти значущі кореляції.

Ключові слова: емоційна зрілість, схильність до обману, використання поліграфу, моральні цінності сучасного юнацтва, взаємозв'язки показників емоційної зрілості та схильності до обману.

Постановка проблеми. Емоційна сфера особистості в юнацькому віці є предметом чисельних досліджень [2; 7; 11; 13; 14]. На жаль, проблема емоційної зрілості, виходячи з цих та інших робіт, досліджується неоднозначно, незважаючи на її актуальність як в практичному, так і в теоретичному значенні. У свою чергу, моральні цінності особистості, а також схильність до обману переважно розглядаються фахівцями на рівні актуальності та на навчально-теоретичному рівні. Такий стан опрацьованості вказаної проблеми суттєво ускладнює пізнання емоційної сфери особистості в аспекті її емоційного розвитку та схильності до обману та надає можливості більш широко використовувати наукові дані як в психолого-профілактичній роботі, так і в педагогічній та віковій психології. Таким чином, актуальність дослідження взаємозв'язку емоційної зрілості зі схильністю до обману згідно з моральними цінностями сучасного юнацтва з використанням поліграфу обумовлена рядом обставин.

По-перше, відомо, що емоційна сфера є однією з чутливих на реагування людини на внутрішні та зовнішні чинники. Емоційна зрілість за даними досліджень [13; 14] є важливим індикатором, що характеризує сформованість її на різних вікових етапах. Таким чином, без урахування особливостей емоційної зрілості людини важко прогнозувати особливості її поведінки в різних життєвих ситуаціях.

По-друге, дослідження емоційної зрілості в розрізі прояву схильності до обману відкриває можливість глибшого аналізу психологічних закономірностей і механізмів регуляції діяльності людини, формування її внутрішнього світу, соціальної обумовленості та способу життя індивіда. У той же час, слід констатувати, що мотиваційно-ціннісні особливості за своєю суттю виступають визначальними в діяльності особи-

стості, в тому числі і під час прояву обману [12]. Їх урахування можливе на рівні мотивів: уникнути покарання, обійти відповідальність, підняти в очах оточуючих своє значення. Через це особливе значення має дослідження відношення до обману юнаків, оскільки саме ця вікова група визначатиме морально-етичний і психологічний вигляд громадян України, які в найближчому майбутньому складуть основне працездатне населення, від якого значною мірою залежатиме її розвиток. Це, в свою чергу, надає підвищену вагомість актуальності обраної теми.

По-третє, використання поліграфної методики в психологічних дослідженнях визначається активним упровадженням сучасних технологій в систему психодіагностики, що нерозривно пов'язано з професійним психологічним відбором. Під час виявлення приховуваної інформації можна проаналізувати численні чинники: темпераментальні, характерологічні, статево-вікові, інтелектуальні та інші. Але найбільшої уваги, на наш погляд, набуває проблема діагностики та становлення емоційної зрілості особистості як інтегрованої з усіма функціями психічної діяльності особистості.

По-четверте, відомо, що поліграфний метод у психологічних дослідженнях є найбільш валідним і дозволяє діагностувати широке коло показників, які можуть прямо та опосередковано характеризувати наявність чи відсутність обману [8]. Проте поліграфний метод є досить складною та тривалою процедурою, яка не завжди може бути використана поряд із методиками за визначенням емоційної зрілості. Таким чином, встановивши взаємозв'язок рівнів емоційної зрілості та схильності до обману, ми зможемо не лише зафіксувати ймовірність цього зв'язку, але і оптимізувати процес попередньої діагностики особи щодо характеру її схильності до обману.

По-п'яте, морально-етичні цінності й установки людини, у тому числі і схильність до обману, відіграють важливу роль у виробленні, регуляції та реалізації нею стратегії поведінки [3; 10]. Із цієї точки зору, вивчення індивідуально-психологічних та особових особливостей юнаків, що впливають на схильність до обману, дозволяє виявити важливі детермінанти та регулятори формування морально-психологічних стереотипів поведінки в суспільстві, родині та трудовій діяльності.

По-шосте, дослідження взаємозв'язку рівня емоційної зрілості та прояву схильності до обману юнаків дає можливість глибше проникнути в сферу моральних уявлень і вимог сучасної молоді і, тим самим, розширити наші знання про психологічні особливості цього вікового періоду.

Ураховуючи актуальність вищезазначених обставин, ми поставили **мету** – дослідити, яким цінностям віддає перевагу студентська молодь, чим мотивує вчинки та поведінку, до чого прагне та що приховує. Та головне – як на все це впливає рівень емоційної зрілості особистості. Для вирішення поставленої мети дослідження були поставлені наступні завдання.

1. Організувати емпіричне дослідження та діагностувати (систематизувати) ієрархію морально-етичних цінностей сучасних юнаків. Відповідно до мети побудувати програму поліграфного дослідження особистісної схильності до обману в юнацькому віці.

2. Розкрити структуру та особливості емоційної зрілості. Узагальнити дані про особливості емоційної зрілості в юнацькому віці та методи її діагностики. Визначити методику діагностики емоційної зрілості. Провести опитування, підрахувати та отримати результати.

3. Дослідити найбільш суттєві взаємозв'язки основних властивостей емоційної зрілості з даними поліграфних досліджень на предмет схильності до обману.

Відомо, що, якщо відгуки юнаків на морально-етичні принципи співпадають з громадським прогресом, вони детермінують соціальну та професійну активність та виступають рушійними силами розвитку та формування особистості [3]. У тих же випадках, коли такі відповіді (і погляди, і установки) йдуть в супереч із моральними нормами, це може деморалізувати молодих людей, направити їхню поведінку в асоціальне русло.

Соціальне положення студентської молоді має свою специфіку. На відміну від своїх однолітків, включених в іншу діяльність (служба в армії, праця), юнак, що навчається, включений в навчальну діяльність. У цих соціальних умовах відношення до навчального процесу повинне стати найважливішою моральною цінністю, яка домінувала б у потребах, інтересах і соціальних очікуваннях молодих людей.

Для вирішення першого завдання нашого дослідження відносно соціально-моральних ідеалів і «загальнолюдських цінностей» було організовано емпіричне дослідження, в якому узяли участь 308 студентів, із них 223 дівчини та 85 юнаків. Студентам було запропоновано питання «Як ви вважаєте, які цінності є найбільш вагомими для сучасної молоді?» Необхідно було проранжувати позначені пріоритетні напрями цінностей (6 варіантів). У результаті нами було отримано наступні результати за критерієм ранжування, що включає найпріоритетніші напрями цінностей (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Ранжування пріоритетних напрямів цінностей

Пріоритетні напрями цінностей	Доля студентів %
1. Сім'я	27%
2. Майбутнє працевлаштування та матеріальне становище	22%
3. Друзі та спілкування	17%
4. Навчання	14%
5. Здоров'я	12%
6. Дотримання соціальних норм	8%

На підставі вищевказаного дослідження було складено поліграфне тестування з дотриманням усіх необхідних правил і норм, до яких можна віднести:

- односкладове розуміння («так/ні»);
- ясне, чітке формулювання, максимальна стислість (проста граматична структура);
- зручне для вимови, коректне за сенсом;
- повинне містити тільки одну дію або один факт;
- повинне мати єдине смислове наповнення;
- не повинне виражати недовіру фахівця до обстежуваного;
- у значимих питаннях потрібно уникати підсвідомо небезпечних поєднань букв у вимові (кр, тр, пр, тш, кщ, жр);

- враховувати інтелектуально-освітній рівень, особливості лексики;
- не формулювати питання в майбутньому часі;
- уникати у формулюваннях питань часток заперечення «не», а також часток подвійного заперечення, тобто підтвердження «не, не».

Поліграфне дослідження складається з семи груп тестів, кожен із яких відповідає напрямку цінності сучасного юнака, а також додатковий «тест на брехню», необхідний для процедури аналізу поліграм і отримання результатів. Другий (після «тесту на брехню») – це блок тестів, орієнтований на виявлення брехні в ціннісній сфері навчання у вищому навчальному закладі, що стосується минулого, а саме шкільного віку; третій – майбутнього працевлаштування та матеріа-

льних цінностей; четвертий – здоров'я; п'ятий – сім'ї; шостий – друзів і спілкування; сьомий – дотримання соціальних норм.

Результати емпіричного дослідження показали, що найважливішими цінностями для сучасних юнаків є сім'я, майбутнє працевлаштування та матеріальне становище, друзі та спілкування; при цьому поліграфне тестування було складено так, що ці блоки тестів знаходяться не на першому місці. Пік концентрації уваги тестованого припадає на середину поліграфного дослідження, отже найважливіші блоки тесту розташовані належним чином.

У цілому, поліграфне тестування складається з восьми блоків тестів та 122 питань. При цьому 51 питання («значимі» питання) орієнтоване на виявлення обману в основних сферах цінностей сучасного юнацтва [15]. У разі поліграфного тестування в цілях психологічних досліджень «нейтральні» питання виступають в якості базових, таких, що готують до основного питання (чи кількох), що слідує за ними, і порівнюють реакції на останні. «Нейтральне» питання буде дійсно таким у тому випадку, якщо обстежуваний дає на нього свідомо правдиву відповідь, і зміст цього питання не представляє для нього помітної емоційної значущості [8]. Проте, в цілях психологічних досліджень «нейтральні» питання повинні притягати та навіть примушувати замислитися над темою дослідження. «Значимі» питання (релевантні, перевірочні) несуть інформацію про такі деталі дослідження або пов'язані з ним події, які однозначно відомі тестованому. У нашому дослідженні «значимі» питання є

основними під час визначення рівня обману тестованої особи. Приклад першого тесту представлено в Таблиці 2.

Під час проведення процедури поліграфного дослідження схильності до обману згідно з моральними цінностями сучасного юнацтва ми дотримувались наступних етапів.

По-перше, організаційне забезпечення заходу. Згідно з дослідженнями ергономіки, приміщення, в якому проводяться поліграфні дослідження, повинно відповідати наступним вимогам:

- площа кабінету має бути близько 8-15 м²;
- температура в приміщенні – близько +21-23°C;
- вологість – близько 30-60 %;
- для усунення сторонніх звуків бажано в кімнаті мати подвійні двері та подвійні віконні рами;
- під час поліграфної перевірки на двері кімнати необхідно повісити попередження: «Тихо!» «Не входити!»;
- стіни приміщення мають бути обклеєні гладкими, не яскравими шпалерами або пофарбовані в пастельні тони;
- неприпустимо, щоб у полі зору обстежуваного знаходилися картини, плакати, календарі, вази з кольорами і т. п. (все, що може відвернути його увагу від процесу тестування);
- у кімнаті, де проводиться обстеження, на час перевірки мають бути відключені телефон, радіо, телевізор.

Таблиця 2.

Поліграфне тестування сфери цінності «навчання»

1	Н1 Вы студент (ка) Южноукраинского Национального Педагогического Университета?
2	31 Скажите, Вы проявляете интерес к учёбе?
3	32 Как по Вашему, Вы учитесь хорошо?
4	Н2 Вы проявляете свои профессиональные знания и умения в повседневной жизни?
5	33 Как по Вашему, Вы преувеличиваете качество Ваших профессиональных знаний?
6	Н3 Вы согласны с выражением: «Лучше ложь, приносящая пользу чем, правда, сеющая раздор»?
7	34 Скажите, Вы скрывали свои плохие оценки или промахи в учёбе от знакомых?
8	35 Скажите, Вы скрывали свои плохие оценки или промахи в учёбе от друзей?
9	36 Скажите, Вы скрывали свои плохие оценки или промахи в учёбе от родителей?
10	Н4 Вы согласны с утверждением: обман – это способ достижения цели?
11	37 Скажите, Вы часто прибегаете к списыванию информации на экзамене или зачёте?
12	38 Скажите, Вы списываете работы у других?
13	39 Скажите, Вы когда-нибудь присваиваете информацию взятую из интернета?
14	310 Вы прибегаете к обману для получения хорошей оценки?
15	К.В. Вы когда-нибудь делали что-либо, из-за чего Вы могли были быть отчислены из Университета?

Негативний вплив на якість тестування може зробити навіть незручна спинка стільця або крісла, які викликають відчуття дискомфорту [8].

По-друге, проведення передтестової бесіди. Поліграфному дослідженню особистості повинне передувати встановлення психологічного контакту між досліджуваним і поліграфологом. Така взаємодія між ними повинна здійснюватися на усіх етапах поліграфної діагностики. Ці умови є просто обов'язковими. Поліграфолог, у свою чергу, повинен зробити все від нього залежне, щоб викликати прихильність до себе досліджуваного:

- надавати необхідну допомогу досліджуваному;
- бути готовим відповісти на його питання;
- висловлювати свої міркування, думки, представлення і відчуття в обстановці довіри щирості.

По-третє, установка датчиків згідно з моделлю поліграфу: датчики дихання, датчик артеріального тиску, датчик фотоплетизмограми, датчик шкірно-гальванічної реакції, датчик тремора (рухова активність) та інші.

По-четверте, безпосередньо проведення процесу тестування та внутрішньотестової бесіди, який займає приблизно 1-1,5 години на кожного тестованого.

По-п'яте, проведення післятестової бесіди (10-30 хвилин).

По-шосте, обробка та аналіз результатів: комп'ютерна оцінка поліграм, якісна оцінка поліграм, кількісна (бальна) оцінка поліграм, метрична оцінка поліграм, критерії винесення ухвали.

Загалом процес проведення поліграфного дослідження займав 1,5-2,5 години. У дослідженні взяли участь 30 студентів, з них 22 дівчини та 8 юнаків віком 19-22 років. Проведено експертний аналіз (якісна та кількісна оцінка) отриманих поліграм; на його основі зроблено висновок за результатами проведених тестувань. Ураховуючи необхідність зіставлення даних методики поліграфної перевірки у нашому дослідженні, ми прибігли до модернізації аналізу отриманих результатів в аспекті вираженості їх у визначених цифрових значеннях. У цьому випадку ми спиралися на спосіб виміру «шкалювання», який є присвоєнням досліджуваним характеристикам цифрових значень (балів); кожному твердженню випробовуваного давалося умовне числове значення. У разі підрахунку кількості балів із питань, орієнтованих на обман у тій чи іншій ціннісній сфері, кожній позитивній відповіді присвоювалось значення «1», який свідчить про наявність вербального обдурювання випробовуваного (визнання). У разі негативної відповіді присвоювалось значення «0» (відсутність визнання). Згідно з методикою поліграфної перевірки та аналізу результатів поліграм, таким же чином привласнювалися цифрові значення брехливим твердженням, що характеризують обман в ціннісній сфері.

Переходячи до вирішення другого завдання нашого дослідження, необхідно розкрити структуру та особливості емоційної зрілості, а також узагальнити

дані про особливість емоційної зрілості в юнацькому віці та методи її діагностики. Узагальнення праць, в яких використовується поняття «емоційна зрілість» дозволило виділити деякі тенденції у вивченні емоційної зрілості особистості.

По-перше, окремі вчені схильні відзначати парціальні моделі емоційної зрілості: ототожнення емоційної зрілості та емоційної компетентності (Г. В. Юсупова, R. Busk та ін.); емоційна зрілість як новоутворення певного віку (Д. Н. Ісаєв, Н. Ю. Максимова, J. Мугау та ін.); емоційна зрілість як суспільна норма (А. Н. Лук, А. Ребер, П. Фресс та ін.).

По-друге, генеративні моделі емоційної зрілості можуть бути подані наступним чином: емоційно зріла особистість це «повноцінно функціонуюча людина» (К. Роджерс, О. С. Кочарян, О. О. Чудіна та ін.); емоційно зріла особистість як особистість, яка самоактуалізується (А. Маслоу); емоційно зріла особистість як автентична особистість (Ф. Перлз, А. Менегетті та ін.); емоційно зріла особистість як дитина (В. Райх, А. Лоуен); емоційно зріла особистість як доросла людина (З. Фрейд, А. Фрейд, Х. Кохут, М. Кляйн та ін.); емоційно зріла особистість як особистість, яка включена до трансперсональних структур (С. Гроф, А. Мінделл, Ф. Зимбардо та ін.).

Ураховуючи ці та інші дослідження, в своїй роботі ми спиралися на розглядання сутності емоційної зрілості, що представлені ґрунтовно та всебічно О. Я. Чебикінін та І. Г. Павловою [13]. Виходячи з багаторічних досліджень в цій області, ними розглядається емоційна зрілість як інтегративна якість особистості, що характеризує ступінь розвиненості емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних умовах і яка може бути виражена у вигляді важливих ознак:

- цілеспрямовано виражати емоції та довільно керувати їхнім проявом;
- використовувати емоційну експресію як засіб спілкування;
- здатність емоційно реагувати на переживання іншого;
- оцінки та розуміння власних емоцій та емоцій інших людей;
- здатність до адекватного сприйняття;
- самоконтроль емоцій та рефлексія емоційних станів і т. ін.

При цьому до основних компонентів емоційної зрілості в якості головних її властивостей належать особливості емоційної експресивності, емоційної саморегуляції та емпатії, які мають специфічні ознаки на особистісному та міжособистісному рівнях прояву. Що ж стосується даних про особливість емоційної зрілості в юнацькому віці та методів її діагностики, згідно з наймасштабнішою працею О. Я. Чебикіна та І. Г. Павлової, за останні роки в цій області для нашого дослідження важливим є:

- визначення тенденції до підвищення на рівні всіх компонентів емоційної зрілості зі збільшенням віку (від 17 до 18-23 років);

- відзначення статевих відмінностей у прояві ознак емоційної зрілості – у дівчат найбільш активно формуються співчуття та співпереживання, а у хлопців – регуляція власними емоціями;

- виділення чотирьох основних етапів становлення емоційної зрілості, один з яких стосується досліджуваного в нашій роботі вікового періоду 18-23 років, і являє собою автономно-збалансований та відносно стійкий прояв емоційної зрілості;

- констатування можливості створення типологічної моделі емоційної зрілості особистості, яка охоплюватиме 7 типів (експресивний, саморегуляційний, емпатійний, гармонійний, саморегуляційно-емпатійний, експресивно-емпатійний та експресивно-саморегуляційний), найбільш розповсюдженими з яких є емпатійний (30,5%) та саморегуляційний (25%);

- обґрунтування того, що найбільш адекватним інструментом вимірювання емоційної зрілості є опитувальник «Діагностика емоційної зрілості» О. Я. Чебикіна.

На підставі вищевказаних висновків і мети нашого дослідження нами використовувався опитувальник «Діагностика емоційної зрілості» О. Я. Чебикіна, який дозволив отримати всі необхідні валідні і надійні дані показників емоційної зрілості в найкоротший час. Опитувальник містить 42 твердження, спрямовані на вивчення емоційної сфери особи.

Емоційна експресивність – це здатність природно, спонтанно висловлювати пережиті емоції в міміці, пантоміміці, рухах, жестах, інтонації голосу без придушення, оскільки контроль над зовнішніми проявами емоцій може стати причиною обмеженості чуттєвих переживань, їх недостатнього усвідомлення. Згідно з методикою, високі значення за шкалою експресивності свідчать про яскраве вираження емоцій на обличчі, в діях людини, здатності передавати свій настрій оточуючим (інтроекспресивність) та трансформувати їх поведінку (екстраекспресивність). За даними різних науковців, емоційна саморегуляція – це управління своїми емоціями відповідно до ситуації та доцільності, вміння справлятися зі своїми емоціями соціально прийнятними способами. Високий рівень саморегуляції вказує на те, що людина у спілкуванні здатна добре регулювати свої емоції (інтросаморегуляція) й таким чином впливати на організацію поведінки оточуючих (екстрасаморегуляція). Емпатія передбачає здатність проникати в світ переживань іншої людини, вміння розбиратися в емоційному стані оточуючих, здатність співчувати та співпереживати їм, розуміти чинники їхньої поведінки, емоційно відгукуватися на їхні переживання. Високі значення за шкалою емпатії відображають глибоке розуміння людиною різноманітних життєвих обставин інших людей, здатність викидати в них довіру (інтроемпатія) й таким чином

впливати на їхню поведінку та дії (екстраемпатія) [13].

Спираючись на отримані результати, ми приступили до третього завдання нашого дослідження, спрямованого на виявлення найбільш суттєвих взаємозв'язків основних властивостей емоційної зрілості з даними поліграфічних досліджень на предмет схильності до обману. Для цього проводився статистичний та теоретичний аналіз й систематизація отриманих даних, в якому надано психологічне пояснення виявленим фактам і закономірностям. Для вирішення цього завдання нами були використані наступні статистичні методи: обчислення середнього вибіркового значення (\bar{x}), моди (M_0) та медіани (Me) розподілу; розрахунок коефіцієнту добутку моментів Пірсона (r) для кореляційного аналізу, застосування t -критерію Стьюдента (t) для визначення достовірності відмінностей між вибірками, що порівнювались [1; 6]. Розгляд взаємозв'язків показників емоційної зрілості зі схильністю до обману з використанням поліграфа у юнацькому віці дозволив знайти такі значущі кореляції:

- між рівнем емоційної зрілості та схильністю до прихованого обману (виявленого за допомогою поліграфа) $r=0,7$, $p < 0,01$, що свідчить про те, що чим вище рівень емоційної зрілості, тим вище схильність до прихованого обману та навпаки;

- між рівнем емоційної саморегуляції та схильністю до прихованого обману $r=0,639$, $p < 0,01$, що говорить про те, що чим вище рівень емоційної саморегуляції, тим вище схильність до прихованого обману і навпаки;

- між рівнем емпатії та схильністю до прихованого обману $r=0,625$, $p < 0,01$ – чим вище рівень емпатії, тим вище схильність до прихованого обману і навпаки;

- між рівнем експресивності та схильністю до прихованого обману $r=0,035$, $p > 0,05$.

Такі дані свідчать про те, що зв'язок показників статистично незначний. Відсутність взаємозв'язку ми пояснюємо тим, що узагальнені дані про виразність та значення показників емоційної зрілості в юнацькому віці (18-23 роки) показують, що в її становленні не всі компоненти сформовані рівномірно. Так, згідно з даними [13], рівень емпатії та саморегуляції перевищує рівень емоційної експресивності. Це, в свою чергу, може свідчити про те, що експресивність має меншу вагу в становленні емоційної зрілості в указаному віковому періоді. Отже, взаємозв'язок між експресивністю та схильністю до прихованого обману може бути не встановлено в статистично значущих межах.

У нашому дослідженні використовується інтегрований показник схильності до обману, який являє собою поєднання рівня прихованого обману (виявленого з використанням поліграфа) і вербального обману (усне зізнання випробуваного в обмані згідно з методикою поліграфічного тестування). Кореляційний аналіз між рівнем емоційної зрілості та схильністю до інтегрованого обману $r=0,391$, $p < 0,05$.

Зазначені результати дали нам підставу для проведення більш поглибленого аналізу в аспекті дифе-

ренціювання на групи випробуваних щодо рівня їхньої схильності до прихованого обману, виявленому з використанням поліграфа. При цьому ми припустили, що, якщо відмінні зв'язки будуть виявлені в кожній з груп, то це виступить основою для отримання можливості використання опитувальника «Діагностика емоційної зрілості» як попереднього розпізнавання схильності до прихованого обману. Так, середнє значення показника, що характеризує схильність до прихованого обману, визначено на рівні 10,5. У такому випадку представники першої групи характеризувались незначною схильністю до прихованого обману (в абсолютній величині від 0 до 10, $n=15$), а другої – високою схильністю до прихованого обману (в абсолютній величині від 10 і вище, $n=15$). При цьому ми припускали, що представники цих груп можуть відрізнятися за показниками емоційної зрілості. Останнє наше

припущення було підтверджено наявністю відмінності між групами з низьким та високим рівнем схильності до прихованого обману за рівнем емоційної зрілості, яке є значущим менш ніж на 5% рівні (критерій Стьюдента $t=2,491$, $p < 0,05$). Інакше кажучи, в групі з низьким рівнем схильності до прихованого обману середнє значення рівня емоційної зрілості значно нижче, ніж у групі з високим рівнем схильності до прихованого обману.

Поглиблений індивідуальний аналіз емоційної зрілості у випробовуваних із незначною схильністю до прихованого обману та низькими середніми значеннями експресивності, саморегуляції та емпатії дозволяє виділити домінуючі типи емоційної зрілості в цій групі на основі суто прагматичного підходу опори на найбільш виражений з показників (Табл. 3).

Таблиця 3.

**Доля випробуваних за типами емоційної зрілості
в групі з незначною схильністю до прихованого обману**

Типи емоційної зрілості в групі з незначною схильністю до прихованого обману	Доля випробуваних, %
експресивний	33%
експресивно-емпатійний	20%
експресивно-саморегулятивний	13%
емпатійний	13%
саморегулятивно-емпатійний	7%
гармонійний	7%
саморегулятивний	7%

Тобто, як бачимо, в зазначеній групі досить суттєво домінують представники експресивного та експресивно-емпатійного типів, які характеризуються зверхністю емоційної експресивності та емпатії в організації адекватного емоційного реагування.

Як засвідчили дані кореляційного аналізу, у першій групі спостерігається достатньо значущий зв'язок між показниками прихованого обману та загальним рівнем емоційної зрілості $r=0,5667$, $p < 0,05$. Визначена прямопропорційна залежність свідчить про те, що чим вище схильність до прихованого обману, тим вище рівень емоційної зрілості та навпаки. Крім того, за даними показника прихованого обману цієї групи має місце кореляційний зв'язок із наступними показниками: саморегуляції $r=0,542$, $p < 0,05$; екстрасаморегуляції $r=0,535$, $p < 0,05$; емпатії $r=0,661$, $p < 0,01$; інтроемпатії $r=0,562$, $p < 0,05$; екстраемпатії $r=0,603$, $p < 0,05$. Також у групі з незначною схильністю до прихованого обману виявлено певні кореляційні зв'язки між даними різних досліджуваних ознак емоційної зрілості: між інтегрованим показником обману та експресивністю $r=0,611$, $p < 0,05$; між інтегрованим показником обману та емоційною зрілістю $r=0,571$, $p < 0,05$; між експресивністю та екстрасаморегуляцією $r=0,558$, $p < 0,05$; між експресивністю та інтроемпатією $r=0,662$, $p < 0,01$; між експресивністю та екстраемпатією $r=0,663$, $p < 0,01$; між експресивністю та емоційною зрілістю $r=0,766$, $p < 0,01$; між саморегуляцією та інтроемпатією $r=0,518$, $p < 0,05$; між саморегуляці-

єю та екстраемпатією $r=0,88$, $p < 0,01$; між саморегуляцією та емпатією $r=0,819$, $p < 0,01$; між саморегуляцією та емоційною зрілістю $r=0,912$, $p < 0,01$; між емпатією та емоційною зрілістю $r=0,907$, $p < 0,01$ та ін.

Наведені результати з досить обширною структурою взаємозв'язків показників емоційної зрілості та незначною схильністю до обману можна пояснити тим, що будучи чесними з собою та оточуючими, такі особи зберігають повагу до себе та своєї індивідуальності; в їх поведінці та спілкуванні відбиваються більш високі морально-етичні цінності. За даними деяких авторів [2; 7; 13], припускається, що в випадку домінування експресивності, недостатня виразність інших компонентів емоційної зрілості компенсується високою емоційною збудливістю та імпульсивністю. При цьому, якщо розглядати експресивну натуру за даними Абрахама Маслоу, то «...вона є спонтанною та експресивною тоді, коли хоче бути спонтанною та експресивною...вона чемна, намагається не ображати людей, вмє промовчати і вмє тримати себе в руках». Таке бачення в певній мірі узгоджується з результатами наших досліджень, які проводились в інших цілях, які вказують на те, що експресія приносить людині користь, хоча б тому, що припускає завідомо більшу розкутість, щирість, легкість, ніж намагання контролювати свої дії та бажання, і в цьому сенсі спонтанність корисна для оздоровлення взаємовідносин із іншими людьми. Експресивні люди більш відкриті, що може свідчити про те, що вони не схильні до прихованого обману та характеризуються відвертістю під

час визначення вербального обману з використанням поліграфа. Їхній обман майже завжди лежить на поверхні, його можна прочитати в міміці, жестах, голосі, рухових реакціях.

Проаналізувавши показники емоційної зрілості у випробовуваних із високою схильністю до обману та

високими середніми значеннями всіх показників емоційної зрілості, в цій групі ми побачили, що більш вираженими є показники емпатії та саморегуляції. Їх поглиблений індивідуальний аналіз дозволяє виділити домінуючі типи емоційної зрілості в цій групі (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Доля випробуваних за типами емоційної зрілості в групі з високою схильністю до прихованого обману

Типи емоційної зрілості в групі з високою схильністю до прихованого обману	Доля випробуваних, %
емпатійний	33%
саморегулятивний	27%
емпатійно-експресивний	20%
експресивний	13%
гармонійний	7%

Що ж стосується даних кореляційного аналізу у другій групі, виявлено достатньо значимий зв'язок між показником прихованого обману з загальним показником емоційної зрілості $r=0,6121$, $p < 0,05$, який свідчить про те, що, чим вище схильність до прихованого обману, тим рівень емоційної зрілості та навпаки. Крім того, за даними показника вербального обману цієї групи спостерігається кореляційний зв'язок із показником саморегуляції $r=-0,641$, $p < 0,01$, який вказує на те, що чим вище рівень саморегуляції, тим нижче схильність до вербального обману та навпаки. Також у групі з високою схильністю до прихованого обману виявлено такі кореляційні зв'язки між даними різних досліджуваних ознак емоційної зрілості: між емпатією та загальним показником емоційної зрілості $r=0,517$, $p < 0,05$; між емпатією та екстраемпатією $r=0,661$, $p < 0,05$; між експресивністю та інтроекспресивністю $r=0,761$, $p < 0,01$; між експресивністю та екстраекспресивністю $r=0,642$, $p < 0,01$; між інтросаморегуляцією та експресивністю $r=-0,59$, $p < 0,05$ та ін.

Такі результати можуть бути підставою для ствердження того, що найбільш інформативними в процесі визначення схильності людини до прихованого обману виступають високі середні дані показників загальної емоційної зрілості. При цьому слід також враховувати, що значну прагматичну основу під час діагностики схильності до обману складають одночасно високі середні значення показників експресивності, саморегуляції та емпатії. Так, у випробовуваних із високою схильністю до прихованого обману більш вираженими є показники саморегуляції та емпатії, що підтверджується іншими дослідженнями [12]. Саморегуляція в цьому випадку може бути описана емоційним і соціальним контролем, які дозволяють регулювати свої емоційні сигнали та невербальні прояви (тобто здатність приховувати свої справжні почуття), а також здатність до рольової гри, контроль над вербальною поведінкою та навички самопрезентації. Очевидно, що володіння всіма цими навичками допомагає обманювати інших. Цю точку зору підтверджують і результати досліджень (Vrij & Holland, 1999).

У цілому, підводячи підсумки дослідження, можна зробити такі попередні висновки.

1. Результати емпіричного дослідження показали, що найважливішими цінностями для сучасних юнаків є сім'я, майбутнє працевлаштування та матеріальне становище, друзі та спілкування.

2. Зазначено, що основними компонентами емоційної зрілості в якості головних її властивостей виступають особливості емоційної експресивності, емоційної саморегуляції та емпатії, які мають специфічні ознаки на особистісному та міжособистісному рівнях прояву.

3. Доведено, що методика «Діагностика емоційної зрілості» дозволяє отримати всі необхідні валідні і надійні дані показників емоційної зрілості в найкоротший час.

4. Розгляд взаємозв'язків показників емоційної зрілості зі схильністю до обману з використанням поліграфу в юнацькому віці дозволив знайти такі значущі кореляції, які вказують на наступне: чим вище рівень емоційної зрілості, тим вище схильність до прихованого обману та навпаки; чим вище рівень емоційної саморегуляції, тим вище схильність до прихованого обману та навпаки; чим вище рівень емпатії, тим вище схильність до прихованого обману та навпаки; чим вище рівень емоційної зрілості, тим вище схильність до загального обману та навпаки; у групі з низьким рівнем схильності до прихованого обману середнє значення рівня емоційної зрілості значно нижче, ніж у групі з високим рівнем схильності до прихованого обману.

5. Отримані результати можуть бути підставою для ствердження того, що найбільш інформативними під час визначення схильності людини до прихованого обману виступають високі середні дані показників загальної емоційної зрілості. При цьому слід також враховувати, що значну прагматичну основу в процесі діагностики схильності до обману складають також одночасно високі середні значення показників експресивності, саморегуляції та емпатії.

Таким чином, установивши взаємозв'язок рівнів емоційної зрілості та схильності до обману в юнацькому віці, ми зможемо оптимізувати процес попередньої діагностики особи стосовно характеру її схильності до обману, а також спрогнозувати морально-етичний і психологічний стан у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко В. О. Математична статистика для психологів: Навчальний посібник / В. О. Андрієнко. – Одеса : Астропринт, 1999. – 232 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций / В. В. Бойко. – СПб. : Питер, 2004. – 474 с.
3. Василюк Р. А. Духовний світ сучасної української молоді: аспекти, проблеми, перспективи / Руслана Василюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/38899/.
4. Вихман А. А. Лживость как информационно-манипулятивная активность / А. А. Вихман. – Вестн. Читин. ун-та. – 2010. – №7.
5. Вихман А. А. Некоторые особенности индивидуальности лжецов юношеского возраста / А. А. Вихман. – Сибирский педагогический журнал. – 2010. – №11.
6. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов / О. Ю. Ермолаев. – 2-е изд., испр. – М. : МПСИ, Флинта, 2003. – 336 с.
7. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
8. Князев В. Полиграф и его практическое применение: Научн. пособие / Владимир Князев, Георгий Варламов. – М. : «Принт-центр», 2012. – 859 с.
9. Кузнецов В. В. Психология взаимопонимания. Неправда, ложь, обман / В. В. Кузнецов. – СПб. : Питер, 2009. – 370 с.
10. Руднева С. Моральні цінності сучасної молоді / Руднева Світлана // Бібліотека Дніпропетровського радіоприладобудівного коледжу. – [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу : http://drpsklibr.at.ua/publ/vikladachu/vikhovni_godini/moralni_cinnosti_suchasnoji_molodi/5-1-0-15.
11. Саенко Ю. В. Техники и приемы регуляции эмоций / Ю. В. Саенко // Вопросы психологии. – 2010. – № 3. – С.83-93.
12. Фрай О. Ложь. Три способа выявления обмана / Олдерт Фрай. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 286 с.
13. Чебикин О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості : Монографія / О. Я.Чебикин, І. Г. Павлова. – Одеса : СВД Черкасов, 2009. – 230 с.
14. Чудина Е. А. Эмоциональная зрелость личности : определение понятия и выделение критериев / Е. А. Чудина // Личность и проблемы развития : Сборник работ молодых ученых. – М., 2003. – С.112-116.
15. Щербатых Ю. В. Искусство обмана. Популярная энциклопедия / Ю. В. Щербатых. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – 720 с.

REFERENCES

1. Andriienko, V. O. (1999). *Matematychna statystyka dlia psykholohiv: Navchalnyi posibnyk [Mathematical statistics for psychologists: Textbook]*. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
2. Boyko, V. V. (2004). *Energiya emotsiy [Energy of emotions]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
3. Vasyliuk, R. A. (2014). *Dukhovnyi svit suchasnoi ukrainskoi molodi: aspekty, problemy, perspektivy [The spiritual world of modern Ukrainian youth: aspects, problems and prospects]*. Retrieved from: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/38899/ [in Ukrainian].
4. Vikhman, A. A. (2010). Lzhivost kak informatsionno-manipulyativnaya aktivnost [Lies as an information and manipulation activity]. *Vestnik chitinskogo universiteta – Bulletin of Chita University*, 7 [in Russian].
5. Vikhman, A. A. (2010). Nekotoryye osobennosti individualnosti lzhetsov yunosheskogo vozrasta [Some features of the personality of liars of adolescence]. *Sibirskiy pedagogicheskii zhurnal – Siberian pedagogical journal*, 11 [in Russian].
6. Yermolayev, O. Yu. (2003). *Matematicheskaya statistika dlya psikhologov [Mathematical statistics for psychologists]*. (2nd ed., rev.). Moscow: Flinta [in Russian].
7. Izard, K. E. (2008). *Psikhologiya emotsiy [Psychology of emotions]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
8. Knyazev, V. (2012). *Poligraf i yego prakticheskoe primeneniye [Polygraph and its practical application]*. Moscow: "Print-tsentr" [in Russian].
9. Kuznetsov, V. V. (2009). *Psikhologiya vzaimoponimaniya. Nepravda, lozh, obman [Psychology of understanding. Lie. Deception]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
10. Rudnieva, S. (2010). *Moralni tsinnosti suchasnoi molodi [Moral values of modern youth]*. Retrieved from: http://drpsklibr.at.ua/publ/vikladachu/vikhovni_godini/moralni_cinnosti_suchasnoji_molodi/5-1-0-15 [in Ukrainian].
11. Sayenko, Yu. V. (2010). Tekhniki i priemy regulyatsii emotsiy [Techniques and methods of emotion regulation]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, 3, 83-93 [in Russian].
12. Fray, O. (2006). Lozh. Tri sposoba vyyavleniya obmana [Lies. Three ways to detect deception]. St. Petersburg: Praym-Evroznak [in Russian].
13. Chebykin, O. Ya., & Pavlova, I. H. (2009). *Stanovlennia emotsiinoi zrilosti osobystosti: Monografyya [The formation of emotional maturity of a person: Monograph]*. Odesa: SVD Cherkasov [in Ukrainian].
14. Chudina, Ye. A. (2003). Emotsionalnaya zrelost lichnosti: opredeleniye ponyatiya i vydeleniye kriteriyev [Emotional maturity of a personally: notion defition and determining criteria]. *Lichnost i problemy razvitiya: Sbornik rabot molodykh uchenykh – Personality and developmental problems: Collection of scientific works by young scientists*. (pp. 112-116). Moscow [in Russian].
15. Scherbatykh, Yu. V. (2005). *Iskusstvo obmana . Populyarnaya entsiklopediya [The art of deception. Popular encyclopedia]*. Moscow: Izdatelstvo Eksmo [in Russian].

*Алена Юрьевна Косьянова,
аспирант кафедры теории и методики практической психологии,
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,
ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина*

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОСВЯЗИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ И СКЛОННОСТИ К ОБМАНУ СОГЛАСНО ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО ЮНОШЕСТВА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОЛИГРАФА

В статье представлены результаты эмпирического исследования нравственных ценностей современного юношества. Они показали, что важнейшими ценностями для современной молодежи являются семья, будущее трудоустройство, материальное положение, друзья и общение. Отмечается, что основными компонентами эмоциональной зрелости выступают особенности эмоциональной экспрессивности, эмоциональной саморегуляции и эмпатии, которые имеют специфические признаки на личностном и межличностном уровнях проявления. Доказано, что методика «Диагностика эмоциональной зрелости» позволяет получить все необходимые валидные и достоверные данные о показателях эмоциональной зрелости в кратчайшее время. Полиграфный анализ взаимосвязей показателей эмоциональной зрелости со склонностью к обману в юношеском возрасте позволил найти такие значимые корреляции, которые указывают на следующее: чем выше уровень эмоциональной зрелости, тем выше склонность к скрытому обману и наоборот; чем выше уровень эмоциональной саморегуляции, тем выше склонность к скрытому обману и наоборот; чем выше уровень эмпатии, тем выше склонность к скрытому обману и наоборот; чем выше уровень эмоциональной зрелости, тем выше склонность к общему обману и наоборот; в группе с низким уровнем склонности к скрытому обману среднее значение уровня эмоциональной зрелости значительно ниже, чем в группе с высоким уровнем склонности к скрытому обману. Полученные результаты дают основание утверждать, что наиболее информативными при определении склонности человека к скрытому обману являются высокие средние данные показателей общей эмоциональной зрелости. При этом следует также учитывать, что значительную прагматическую основу в процессе диагностики склонности к обману составляют также одновременно высокие средние значения показателей экспрессивности, саморегуляции и эмпатии. Таким образом, можно оптимизировать процесс предварительной диагностики личности касательно характера ее склонности к обману, а также спрогнозировать морально-этическое и психологическое состояние в будущем.

Ключевые слова: эмоциональная зрелость, склонность к обману, использование полиграфа, моральные ценности современного юношества, взаимосвязи показателей эмоциональной зрелости и склонности к обману.

*Olena Kosianova,
postgraduate student, Department of Theory and Methods of Practical Psychology,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
4, Fontanska doroha Str., Odesa, Ukraine*

PECULIARITIES OF CORRELATION BETWEEN THE INDICATORS OF EMOTIONAL MATURITY AND DECEITFULNESS ACCORDING TO MODERN YOUTH'S MORAL VALUES USING POLYGRAPH

The article represents the results of the empirical research of modern youth's moral values. They have shown that the most important values for modern youth are family, future employment, financial situation, friends and communication. It is noted that the main components of emotional maturity are the peculiarities of emotional expressiveness, emotional self-regulation and empathy, which have their specific peculiarities in terms of being manifested at personal and interpersonal levels. It is proven that the procedure called "Diagnostics of emotional maturity" allows to obtain all the necessary valid and verifiable data of emotional maturity indicators in the shortest time possible. Polygraph-aided analysis of correlation between emotional maturity and deceitfulness indicators in adolescence has allowed to find significant correlations, such as: the higher level of emotional maturity / emotional self-regulation / empathy is, the higher level of propensity to implicit deceit is observed and vice versa; the higher level of emotional maturity is, the higher level of general deceit is observed and vice versa; the average value of emotional maturity level in the group with the low level of propensity to implicit deceit is much lower than that in the group with high level of propensity to implicit deceit. The data obtained allow to state that when determining human propensity to implicit deceit high average values of general emotional maturity are the most informative. In addition, it should be taken into account that a considerable pragmatic basis for diagnosing deceitfulness is formed with high average values of expressiveness, self-regulation and empathy at the same time. Thus, the process of preliminary diagnostics of personality's deceitfulness can be improved, and future moral and ethical, and psychological states can be forecasted.

Keywords: emotional maturity, deceitfulness, use of polygraph, moral values of contemporary youth, correlations between emotional maturity and deceitfulness.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Л. П. Журавльова

Подано до редакції 04.06.2015